

R o d b e r t u s ' s B r e v e .

Af

Aleksi s P e t e r s e n - S t u d n i t z .

A d s k i l l i g e af sine Afhandlinger betegnede Rodbertus som bekjendt som »sociale Breve til von Kirchmann«. Det er ikke disse »Breve« — kun Breve af Navn —, der skulle omhandles i det Følgende; — det er Breve i egenlig Forstand, private Breve, Overskriften sigter til.

Som privat Brevskriver har Rodbertus præsteret noget Usædvanligt, og det er med god Grund, at mange af hans Breve efter hans Død ere blevne offentliggjorte. Der er i vor Tid ikke Mange, der i deres private Korrespondance give sig Tid til at inlade sig paa saa fyldige fagvidenskabelige Udviklinger som dem, der findes i de rodbertuske Breve. Der er ikke mange Videnskabsmænd, hvis private Breve i den Grad ere værdige til at offentliggøres, som Rodbertus's. Hans Breve bugne af Tanker og sprudle af Liv. Og Tankerne ere ikke kun løst henkastede, men ofte udviklede saaledes, at flere af Brevene ere voxede op til smaa Brochurer. Ærlige ere de fremfor Alt. Omend enkelte

af dem ere udarbejdede paa en saadan Maade, at man kunde fristes til at tro, at deres Forfatter har tænkt sig dem offentliggjorte, saa gjælder det dog om den store Masse af dem, at de aabenbart ikke have været bestemte for Offenligheden. Dette giver dem netop et særligt Værd! De ere skrevne med en høj Grad af Aabenhjertighed, af og til med — en vis Hensynsløshed, o: med Tilsidesættelse af visse Hensyn, som selv den ærlige Forfatter vanskeligt kan undlade at tage i sine offentlige Udtalelser, — »Hensyn«, der dog til Syvende og sidst blive en Gaaenpaaakkord med Sandheden. »Ich ströme mein socialistisches Herzblut gegen Sie aus«, siger han malende og træffende i og om sine Breve til Dr. Rudolf Meyer.*)

Af de offentliggjorte Breve ere Brevene til Rudolf Meyer, den bekjendte »socialkonservative« Forfatter til »Der Emancipationskampf des vierten Standes«, ubetinget de værdifuldeste. Den sjuskede Maade, hvorpaa de ere udgivne, og den ubehagelige Maade, hvorpaa Udgifveren i Noter og Tilføjelser stikker sin egen, alt andet end sympathetiske Personlighed frem, gjør vel et Skaar i Nydelsen, men forringer ikke Brevenes videnskabelige

*) Meyer, der i 1881 offentliggjorte de Breve, Rodbertus havde tilskrevet ham, mener, at R. ikke vilde have indvendt noget mod denne Offentliggjørelse, og søger bl. A. at støtte den Anskuelse, at R. havde tænkt sig Brevene udgivne i Trykken, med det puerile Argument, at de fleste af dem kun ere skrevne paa den ene Side af Papiret. Men Meyers Udtalelse har ingen Vægt: det maatte aabenbart være ham om at gjøre at søge at dække sig mod en nærliggende Bebrejdelse: Bebrejdelsen for Mangel paa Diskretion mod den Afdøde. Ved mange af de offentliggjorte Breve er det aldeles øjensynligt, at de kun have været bestemte for Adressaten.

og øvrige Værd. Ialt har Meyer offentliggjort et Par Hundrede Breve, hvoraf det første er dateret d. 4. Novbr. 1870, det sidste d. 29. Okt. 1875 (fem Uger før R.s Død). De fylde omtrent 500 Sider.*)

Med disse Breve kunne i ingen Henseende maale sig de andre offentliggjorte Breve: Brevene til J. Zeller (ialt 8), fra 1875, — Brevene til Arkitekt H. Peters, fra 1873, — og Brevene til Prof. A. d. Wagner**), fra 1875, — faa i Tallet, vel indeholdende værdifulde Bidrag til Belysning af mere specielle Spørgsmaal, men ikke af en saadan almindelig Interesse som Brevene til Meyer.

Brevene til Lassalle vilde, om de vare blevne offentliggjorte, i den Henseende have haft en Interesse forud for dem til Rudolf Meyer, at de vare rettede til en saa stor Personlighed som Lassalle, — men de ville næppe kunne have været mere indgaaende, de ville umuligt kunne have været mere aabenhjertigt skrevne, umuligt have været saa talrige eller behandlet saa mange Spørgsmaal som Brevene til Meyer. Selv tillagde Rodbertus imidlertid sin Brevvexling med Lassalle stor Betydning. Under 10. Decbr. 1871 skriver han til Meyer: »Hvor bor nu die Hatzfeld [ø: Grevinde H., Lassalles bekjendte Veninde]. Jeg vilde dog gjerne se, om jeg ikke kunde faa mine Breve til Lassalle udleverede af hende, naar jeg giver hende Lassalles i Stedet.« Dette lykkedes ikke: Grevinden udleverede ikke Brevene. I Avg. 1872 kommer R. tilbage til denne Sag, — og

*) Briefe und socialpolitische Aufsätze von Dr. Rodbertus-Jagetzow. Herausg. v. Rudolf Meyer. Berlin, 1881. I—II.

**) Offentliggjorte i Zeitschrift für die ges. Staatsw. 1878 fg.

benytter her Lejligheden til at protestere imod, at nogen Anden end han selv offentliggjør hans Breve: Tiden var endnu ikke kommen dertil; naar den engang kommer, skal R. nok selv besørge det Fornødne. Resultatet blev, at Brevene til Lassalle ikke kom frem. Derimod udkom, som bekjendt, Lassalles Breve til R., — saagodt-som alle fra det ene Aar 1863 — som I af »Aus dem literarischen Nachlass von Carl Rodbertus-Jagetzow«. Brevvekslingen med Lassalle drejede sig om den lassalleske Arbejderagitation, — Lassalle bestræbte sig for at drage R. ind i den, men forsøgte forgæves, at overvinde den konservative Godsejers Uvilje mod Arbejderbevægelsens politiske Karakter; — den drejede sig om Produktionsforeningerne, — som R. angreb, medens Lassalle kun forsøgte et ganske relativt Forsvar, og erklærede sig rede til at gjøre R. den Indrømmelse at lade Produktionsforeningerne falde, naar R. vilde angive et andet brugbart Middel, Agitationsmiddel; — og den drejede sig om videnskabelige Spørgsmaal, Bestemmelsen af Arbejdslønnen, Arbejdernes Ret til det hele Udbytte af deres Arbejde, Jordrentespørgsmaalet osv. Hvorledes R. opfattede disse Spørgsmaal, vides jo. Alligevel vilde det selvfølgelig være af stor Betydning, baade for R.s og for Lassalles Skyld, om det engang skulde lykkes at faa Brevene frem.

Som Forholdene ere, maa vi holde os til Brevene til Rudolf Meyer, — men de indeholde da ogsaa ikke blot Bidrag til Belysning af de enkelte Spørgsmaal, men ogsaa Bidrag til en almindelig Karakteristik af Rodbertus.

— — Indenfor det Tidsrum, som Brevene til R. Meyer omfatte, var det, at Kathedersocialisterne begyndte

at tage fat, — i 1872, som bekjendt. Rodbertus er strax med i Bevægelsen, og er Fyr og Flamme, — men »med i Bevægelsen« betyder: som kras Anti-Kathedersocialist. For Manchestermændene sværmede han tilvisse ikke, — de omtales med de haardeste Udtryk, — men Kathedersocialisterne karakteriseres som »impotente Perrückenstöcke«, haanes for deres »Sukkervands-Socialisme«, deres »Pflästerchen«, »Tränkchen« og »weisse Salben«, for den sødladne »Kamillethe«, de lave, — og for den Smule Statsindblanding — en »Quasi-Statsindblanding« —, de anbefale, vil han ikke give to Skilling. »Eisenach-Nationaløkonomerne, der valgte Gneist til Præsident, tager sig i mine Øjne ud som Frøerne, der valgte Storken til Konge ... Eisenach er grundkomisk«. Fra Eisenach kan der maaske udgaa nogen Tilskyndelse til Folk til at kaste sig over økonomiske Studier, hvortil der ogsaa i højeste Grad trænges, — men »rigtig Lære og Sandhed aldeles ikke (bei Leibe nicht!)«. Men i det samme Brev, i hvilket han meddeler, at han havde afslaaet den ham tilsendte Indbydelse til Deltagelse i den første Eisenacher-Kongres, og hvor han frabeder sig Betegnelsen »Kathedersocialist«, siger han om Partinavnet »Socialist«, at det er det ædleste, der kunde tænkes. »Desværre ere vi endnu saa svage, at vi væрге os mod Partinavnet »Socialist«. Medens Whig'er, Tory'er og Geuser have smykket sig med disse Spotte-navne, forsmaa vi det ædleste Partinavn, der overhovedet kunde udtænkes«. Og i et andet Brev: »Ham [o: von Heyden-Cartlow, ligesom Rodbertus en fornem og rig pommersk Godsejer] gaar det ligesom mig: han lader sig gjerne kalde Socialist. Der kunde jo heller ikke ske noget bedre, end om Socialismen begyndte at

blive salonfähig. Demokratiet er blevet det, men Socialismen har langt større Berettigelse dertil«. Og man tro ikke, at R.s Sværmeri blot gjælder den rent theoretiske Socialisme! Nej, d. 1. Januar 1872 skriver R. til Meyer, at han Nytaarsaften (altsaa i Pariserkommune-Aaret!) i Smug drak et Glas Punsch paa Internationales Sundhed, med det Ønske, »at den — ikke atter lader os faa Lov til at falde i Søvn«. Og d. 4. Avgust 1871, med Pariser-Kommunen i frisk Minde, skriver han: »I nogen Tid har jeg været hjemsøgt af en stor Frygt, — Frygten for, at Forhandlingerne mellem de evropæiske Kabinetter vedrørende Internationale kunde føre til en Art Karlsbader-Beslutninger imod de arbejdende Klassers Bestræbelser. Det vilde være en Ulykke, der vilde opveje den Lykke, at det tyske Rige nu er gjenopstandet!« Og R. var dog en begejstret Tilhænger af det ny tyske Rige!

Men al denne Begejstring for Socialisme og Internationale maa ikke misforstaas. Ganske vist var R.s Interesse for de arbejdende Klassers Kaar ikke af blot theoretisk Art; men han nærede samtidigt en stærkt udpræget Aversion for al politisk Agitation. Ganske vist en Mangel paa Konsekvens, og tillige en for høj Grad af Godtroenhed. Vil man Maalet, maa man ogsaa ville Midlerne. Karl Marx har angivet de Midler, som efter hans Mening ene ville forslaa. Lassalle har ment, at Arbejderne kunne komme igjennem med mindre voldsomme Midler. Men endog imod de lassalleanske politiske Midler stillede R. sig afvisende. Han mente, at det var forbeholdt »die Grundbesitzerpartei« at optræde som »et ret egenligt socialt Parti, og tillige som

det, der først er bestemt til at skyde Bresche«. Vel vidste han, at »Gretchen zu gewinnen, war nur ein Kinderspiel gegen die Schwierigkeit, die »Finsterniss« zu erleuchten, die »Wissen und Verstand« Rustici umhüllt«; men han synes ikke ret at have betænkt, at naar denne intellektuelle Vanskelighed er ryddet til Side — hvorfor skulde den ikke engang i Fremtiden kunne ryddes til Side? —, saa er der en anden langt større moralsk Vanskelighed tilbage. Han vidste, hvor højt han med Hensyn til »Viden og Forstand« stod over sine Kolleger; men han synes — vel paa Grund af en høj Grad af Godtroenhed, der taler til Ære for hans Hjærte —, ikke at have været tilbøjelig til at tilkjende de Andre den samme gode Vilje, som han selv utvivlsomt havde. En dygtig Historiker var han; men den godtroende Mand noterede sig ikke tilstrækkeligt denne Historiens Lære: at der i det politiske Liv dog til Syvende og sidst kun er én Ting, som respekteres.

Vel havde han aktivt deltaget i det politiske Liv, baade som Medlem af lovgivende Forsamlinger og, i 1848, endog som Minister; men Ministerværdigheden fik han allerede efter fjorten Dages Forløb nok af; den skuffede ham, — og Skuffelser for alle Parter vilde der, mente han, ogsaa kun opstaa deraf, om det socialistiske Parti foruden at være et økonomisk blev gjort til et politisk Parti. Lassalle havde, da han begyndte sin Arbejderagitation, opfordret R. til at være med, men denne afviste Opfordringen, navnlig fordi han ønskede, at det socialistiske Parti skulde være et udelukkende økonomisk Parti. I et »aabent Brev til den tyske Arbejderforenings Komité« udtalte han sig udfør-

ligt herom. (Offener Brief an das Comité des Deutschen Arbeitervereins zu Leipzig. Von Rodbertus. Leipzig. Druck von Otto Wigand. 1863. — Nu optrykt hos Kozak). Han sluttede Brevet, dateret Jagetzow d. 10. April 1863, med Ønsket om, at den tyske Arbejderfor- enings (Lassalles!) sociale Bestræbelser maatte lykkes, — men fra de politiske tager han Afstand. Han erkjender vel, at det var ganske naturligt, at den almindelige Valgret efter 1848 trængte igjennem rundt om i Evropa; men han minder ogsaa om, hvem det var, der gennemførte den: de blaa Republikanere! Og han minder om, at disse Folk, trods deres dejlige Taler for den almindelige, lige Valgret, ikke vege tilbage for at kæmpe Junislaget imod Arbejderne. Endelig minder han om, hvorledes Napoleon forstod at manøvrere med den almindelige Valgret som et Redskab til Opnaelsen af sine ikke meget folkevenlige Formaal. R. synes kun at overse, at den »almindelige« Valgret, saaledes som den hidtil er bleven praktiseret, er temmelig langt fra at være almindelig; han synes at overse, at den almindelige Valgret, som Arbejderne forlange, vistnok er noget forskjellig fra den »almindelige« Valgret, som Bourgeoisiet og Statsmænd à la Napoleon kunne bruge. Og overseende dette tilskriver han Arbejder-Komiteen videre: »Naar det altsaa med Henblik paa Deres sociale Formaal paa den ene Side er ganske usikkert, om De vil vinde Noget ved at proklamere den almindelige Valgret, er det paa den anden Side ganske sikkert, at De vil tabe Noget derved. Thi ligesaa utvivlsomt som det er, at De har sociale Modstandere blandt den almindelige Valgrets Venner, ligesaa utvivlsomt har De blandt dens Modstandere sociale Venner. Hvorfor vil

De da støde sikre Venner tilbage, for at trække mulige Fjender til Dem?« Ogsaa ville Arbejderne, bemærker han videre, komme i Strid med Regeringerne, naar de forlangte den almindelige Valgret, og den Fare er der, at det sociale Spørgsmaal bliver underordnet under det politiske. Men »jeg bekjender aabent, at ligesom Moralen staar over Retten, saaledes staa de sociale Spørgsmaal over de politiske . . . Vær De altsaa det sociale Parti, som De nu engang er, og vær det aabent og utilsløret! Ingen politisk Omvej, men ligeud! Forlang med tørre Ord en bedre Stilling i Samfundet, — materielt, intellektuelt og moralsk bedre — en bedre Stilling end det til sig selv overladte økonomiske Liv og Deres ikke-understøttede Anstrængelser paa det økonomiske Omraade nogensinde vilde kunne skaffe Dem. Og naar man spørger Dem, hvorledes det da skulde kunne lade sig gjøre? saa svar, at man endnu slet ikke har gjort alvorligt Forsøg derpaa, ja end ikke har vist at have til Hensigt at gaa ind paa dette Forlangende, og at det netop vil høre til Deres Forenings Opgave at undersøge, hvorledes det bedst lader sig gjøre.«

Saaledes i 1863. Men i Halvfjerdserne, under de væsenligt forandrede Forhold, fastholder han sin Uvilje mod at gjøre det socialistiske Parti til et politisk. »Naar blot«, hedder det, *instar omnium*, i et af Brev-

*) I sit Brev af 30. Apr. 1863 svarer Lassalle meget træffende herpaa: »Uden den almindelige Valgret, altsaa det praktiske Redskab til Virkeliggjørelsen af vore Fordringer, kunne vi være en filosofisk Skole eller en religiøs Sekt, men aldrig et politisk Parti. Derfor forekommer det mig, at den almindelige Valgret hører til vore sociale Fordringer som Skaffet til Øxen.« (Aus dem liter. Nachl., I S. 50).

ene til Rud. Meyer, »naar blot disse Folk [Socialisterne] vilde holde sig paa det økonomiske Omraade, saa lod der sig udrette meget med dem; men det var allerede min Strid med Lassalle, at han trak det Politiske med ind.« Og i et andet Brev til Samme: »De kan ikke tro, hvor kjært det er mig, at jeg allerede i Lassalles Tid — Lassalle vilde jo med Vold og Magt trække mig ind i sin Agitation — havde taget den faste Beslutning ikke at indlade mig paa noget Forbund vedrørende det sociale Spørgsmaal med Nogen, der ikke betragtede dette som et rent nationaløkonomisk Spørgsmaal.« Og efterat han i 1874 var kommen i Forbindelse med Socialisten Schramm i Mailand: »At De ikke vil kunne gaa sammen med Schramm i det sociale Spørgsmaal, har fra Begyndelsen af været mig klart. De (Rudolf Meyer) vil jo — derom have vi jo ofte brevvexlet og disputeret — bruge Socialismen til en Renovation af Konservatismen. Det vil Schramm naturligvis ikke; han vil have Socialismen for dens egen Skyld, og han vil have den helt ud. Saaledes vil ogsaa jeg have den. Maaske afviger jeg kun fra Schramm deri, at han ved Løjlighed ogsaa vilde gribe til revolutionære Midler, hvad jeg under ingen Omstændigheder vil. Jeg kan her med Hensyn til min Stilling give det samme Svar, som jeg gav i 1848, da man snart betragtede mig som reaktionær, snart som blodrød: »Jeg tillægger kun en loyal Overgang Værd; i de Ting er jeg radikal.« Dette er ogsaa min Stilling til Socialismen, og i endnu højere Grad end dengang til Demokratismen. Thi kun ved en loyal Overgang kan man betræde den sociale Vej, uden at støde sig paa den mindste Sten, uden at Samfundet

bringer det mindste Offer. Ethvert revolutionært Overgangsforsøg skræmmer Samfundet tilbage som en Snegl i sit gamle Hus.«

Socialdemokraternes revolutionære Midler vilde den fornemme og rige Godsejer ikke have noget at gøre med, og hans Sympathier med Internationale strakte sig ikke udover det rent Socialøkonomiske. Han udtalte sig i sine Breve til Gunst for Dannelsen af et »tysk social-konservativt Parti«, og kun det Parti, der er monarkisk, nationalt og socialt, vil siger han, have Fremtidschancer for sig. »Løses«, skriver han i 1872, »det sociale Spørgsmaal ad den Vej, som jeg vil, saa vinder den monarkiske Form i Kraft og Fasthed, ogsaa selv om der indrømmes de arbejdende Klasser en politisk-parlamentarisk Rolle.« Det fremgaar af flere Breve, at han, indenfor visse Grænser, vel mente at kunne arbejde sammen med Lassalleanerne (endog med Hasenclever i Halvfjerdserne! og endnu bedre naturligvis i sin Tid med Lassalle selv); thi han betragtede dem hverken som Modstandere af det monarkiske Princip i og for sig*) eller af den nationale Tanke, og i økonomisk Henseende sluttede han sig nær til dem; »ja saavidt det socialdemokratiske Partis Kjerne er rent økonomisk«, skriver han i 1871, »tilhører jeg det med min fulde Sjæl, — om jeg end ikke kan gaa ind paa deres økonomiske Bestræbelsers konkrete Form, Produktionsforeningerne!«

National var han, og derfor begejstredes han i

*) Ogsaa Bismarck omtalte jo for nogle faa Aar siden i den tyske Rigsdag Lassalles »monarkiske« Anlæg — »Dynastiet Lassalle« eller »Dynastiet Hohenzollern«, — men i ethvert Fald et Monarki.

1870—71 over det tyske Riges Gjenopstaaen — ihvorvel han i 1863 synes at have udtalt sig som »Føderativ-staatler« ligeoverfor Lassalle*) —, og fra ham udgik (jvf. flere Breve fra Begyndelsen af 1871) Tanken om, at det tyske Folk og den tyske Kejser skulde ære ham**), der mere end nogen Anden havde Fortjenesten af det tyske Riges Gjenopstaaen, ved at overdrage ham Lauenburg med Titel »Hertug af Lauenburg«. National var han, — men ikke »national« *quand même*: thi, som ovenfor nævnt, betragtede han dog den Lykke, at det tyske Rige var gjenopstaaet som mindre end den Ulykke, der vilde afstedkommes, naar Regeringerne vilde sætte en Art »Karlsbader-Beslutninger« i Scene ligeoverfor Arbejderbevægelsen.

Monarkisk var han, — i alt Fald indtil kort før sin Død. I et Brev af 22. Decbr. 1870 gjør han gjældende, at en individualistisk Republik ikke i længere Tid vilde kunne holde sig i Evropa (i alt Fald kun i de »ulykkelige romanske Lande«), og at kun en socialistisk vilde kunne have Chancer for sig; men da de saakaldte »Socialister« i Virkeligheden endnu »slæbe den individualistiske Æggeskal om med sig«, ville ikke engang de sætte en socialistisk Republik paa Benene. Og »den Socialisme, der vil sejre og engang beherske en Tidsalder, vil, mener jeg, ifølge sin Natur være monarkisk. Historien har allerede oftere først serveret sine Sandheder i en modbydelig Sauce.« Og netop to

*) Jfr. Lassalles Brev til Rodbertus af 8. Maj 1863.

**) Men om Bismarck paa den indre Politiks Omraade skriver han to Aar senere (d. 5. Febr. 1873): »I den indre Politik vil Bismarck, frygter jeg, vise sig ligesaa lille, som han var stor i den ydre«.

Aar senere (d. 23. Decbr. 1872) udvikler han, at »Grundbesiddelsens og Arbejdets økonomiske Interesser egenlig maatte kunne gaa sammen i det sociale Spørgsmaal, forudsat at Grundbesiddelsen vilde lade sine kirkelige, politiske eller sociale Bagtanker fare«. — — hvad den imidlertid uheldigvis ikke vil! »Denne Gaaensammen vilde gjøre det muligt, at den sociale Omdannelse, som vi allerede ere traadte ind i, og som vi, hvis vi ikke ville lide Skibbrud, maa fuldbyrde med Bevidsthed, kunde gaa for sig under Monarkiets Avtoritet og ad legal Vej; -- thi jeg tror at have set, at i de fremtidige sociale Dannelser høre Monarki og Socialisme naturmæssigt sammen, selv om end falske Forestillinger fra Førstnævntes Side en kort Tid kunde bevirke, at Republiken kom til først at gjøre (»vormachen«), hvad der dog egenlig skulde være Monarkiets Opgave.« Men R. indser, at det dog foreløbig ikke vil komme til hin »Gaaen-sammen«, — og dog: »som Bølge og Vind er det menneskelige Sind, og naar jeg ser paa denne Scala: Gammelkonservativ, Nykonservativ, Frikonservativ, Socialkonservativ, — hvilket Flodleje for den konservative Tanke træder mig ikke da for Øje, og hvor gjerne vugger Haabet sig ikke da igjen paa saadanne Bølger!«

Social fremfor Alt! Det sociale Spørgsmaal gaar forud for alle politiske, og den, der ikke forstaar det ... Ja, hvad R. mener om ham, fremgaar af dette strax efter Pariserkommunens Fald skrevne Brev: »Selve Pariserkatastrofen var ikke det Sørgeligste. Sørgeligere var det, at end ikke et eneste tysk Blad forstod at vurdere dens historisk-filosofiske Betydning. Hidtil

sagde man: Den moderne Civilisations Grundlag kunne ikke mere saaledes som den antike Civilisations ødelægges, thi der mangler dertil de udenlandske Barbarer. Og nu viser det sig, at den moderne Civilisation slet ikke trænger til saadanne Barbarer udefra for at blive odelagt, — thi Barbarerne opelsker den i sit eget Skjød. Og endnu mere! Folkevandringens Barbarer dreves kun af Begærlighed efter den antike Civilisations Livsnydelser; vore hjemlige Barbarer drives ikke alene af samme Begærlighed, men tillige af en dyb Følelse af lidt Uret og derfor ogsaa af Had og Hævn. Dette er Forklaringen til, at Alarich befalede sine Barbarer ved Roms Plyndring at skaane alle monumentale Bygninger, og til at Nutidens Barbarer brænde dem af i deres eget Fædreland! Og hvad bragte vore bedste Blade? Skjældsord! Skjældsord ligeoverfor en Begivenhed, der, hvor gruopvækkende den end er, dog har en netop ligesaa stor historisk Betydning som samme Begivenheds lykkelige, berømmelige anden Side, — det gjenopstandne tyske Kejserrige! *Digitus Dei est hic!* Hvem der ikke heri ser Forsynets Finger, at den tyske Stat er kaldet til ogsaa at antage sig det sociale Spørgsmaal, efter at den har løst det nationale, — han forraader ganske vist sin Darwin'ske Afstamning, thi det religiøse Element er i Virkeligheden det Eneste, som Darwin ikke har formaaet at eftervise hos Dyrene; — det Ethiske vindicerer han dem med Rette.«

Netop som Konservativ maatte R., — efter den Opfattelse, han havde af det Konservatives Begreb —; forlange det sociale Spørgsmaals Løsning. Med disse Ord sluttede han sin berømte Afhandling om Normalarbejdsdagen: »Hvis konservativ« betyder Konserver-

ingen af raadent Kram — hvadenten dette nu kaldes liberalt eller illiberalt — saa er der ikke noget mere Anti-Konservativt end det sociale Spørgsmaal. Men hvis »konservativ« betyder at styrke den monarkiske Statsmagt, det fredelige Reformarbejde, Udsoningen af de sociale Klasser under det straalende *suum cuique's* Ægide og Norm, — saa er der ikke noget mere Konservativt end det sociale Spørgsmaal.«

Altsaa mener han, at det sociale Spørgsmaals Løsning vil »styrke den monarkiske Statsmagt«. Naa, det kommer vel an paa, hvorledes denne Løsning bliver! Omvendt mener han, at »den monarkiske Statsmagt« er en Betingelse for, at Løsningen kan finde Sted, eller i alt Fald vil lette den. Men hvis nu, den »monarkiske Statsmagt« skulde mangle Viljen, hvad Glæde har man saa af Evnen (forudsat, at denne virkelig findes)? R. indrømmer jo selv, at Kongemagten hidtil ikke har gjort noget alvorligt Forsøg, at den tværtimod hidtil kun har holdt paa det »raadne Kram«, altsaa været afgjort anti-social. At der er Rimelighed for, at den med Alvor vil arbejde paa at udsone Samfundsklasserne med hverandre, paa at realisere det sande *suum cuique*, — det er en subjektiv Anskuelse, som Mange maaske dele med R.; men ligesaa lidt som han ville de vel kunne anføre noget Objektivt til dens Støtte. At der, hvad man plejer anbefalende at anføre, under Kongedømmet skulde være mere »Kontinuitet« i det »fredelige Reformarbejde«, — det er en Sætning, der vistnok vanskeligt lader sig bevise *a priori*, og som — heller ikke ganske stemmer med visse Kjendsgjæringer. R. var, som ovenfor nævnt, selv bange for »Karlsbader-Beslutninger« rettede mod Arbejderne, — og med fuld

Føje! Dem var han paa det Bestemtteste imod. — men samtidigt var, som ligeledes nævnt, den godtroende og ikke rigtigt konsekvente Mand en Modstander af Udviklingen af det socialistiske Parti til et politisk. Han syntes at glemme, at man ved at lade Arbejderne tage deres Del i det politiske Arbejde under alle dettes forskjellige Former ikke blot giver dem mere Glæde og Lyst ved Livet, og derfor tillige mere Arbejdslyst, men tillige river dem bort fra de utopiske Drømmerier og de dermed let følgende revolutionære Tendenser og styrker deres Fædrelandskjærlighed. Den, der udelukker den store arbejdende Befolkning fra Indflydelse paa de offenlige Anliggender, tør ikke klage over Folkets, o: Arbejdernes »Mangel paa Patriotisme«; — han undergraver selv denne. Den, der af Arbejderne forlanger Militærtjeneste og Skatter, men ikke vil indrømme dem fuld Frihed til at gøre deres politiske Følelser gjældende, tør ikke undre sig, om der blandt Arbejderne udvikler sig Harmfølelse over den ulige Fordeling af Pligter og Rettigheder, Harmfølelse og Hævntørst, altsaa »samfundsopløsende og -omstyrtende Tendenser«; — han arbejder selv Revolutionen i Hænde; han saar Misundelse og Had, og høster Ufred og Hævn.

Og hvad var det for en »Løsning«, som R. mente, at Kongedømmet skulde bringes til at interessere sig for?! Ogsaa i Brevene vil man finde Svaret, omend den udførligere Begrundelse af det naturligvis maa søges i selve Skrifterne. Svaret gaar da *in nuce* ud paa Følgende: der skal skaffes Samfundet en retfærdigere Grundvold at staa paa; ligesom den ældste Grundvold »Menneskeejendomsretten«, det ene Menneskes

Ejendomsret over det andet, blev afløst af Jord- og Kapitalejendommen, saaledes skal nu denne afløses af den rene Indkomstejendom*). Og Kongedømmet skulde beslutte sig til at skære Halsen over paa Jord- og Kapitalejendommen? Og Øjnene skulde oplades paa Kongedømmet, saa at det saa, at hvad det hidtil betragtede som sine bedste Støtter, netop ikke støtter det?

Inden vi komme til Jord- og Kapitalejendommens Afskaffelse, maa vi nøje os med noget Mindre. R. erkjendte naturligvis, at det Maal, han skuede henimod, endnu laa langt, langt borte: »500 Aar« mente han, medens Lassalle haabede, at det kunde naas »allerede« om »200 Aar« (»er det ikke komisk, at to alvorlige Mænd, hvad dog Lassalle var og jeg er, saaledes formaste sig til at skjære Verdenshistorien til!«, Brev af 26. Avg. 1872, og flere Steder). Indtil da maa man, som sagt, nøje sig med noget Foreløbigt, med Overgangsforholdsregler. En saadan saa Lassalle i Produktionsforeningerne. Men med dem kunde R. ikke forsones sig: »Ingen«, siger han med stærkt Eftertryk, »vil nogensinde kunne overbevise mig om, at Produktionsassociationerne ligge paa den nationaløkonomiske Udviklings Vej. Og selv om Historien skulde gjøre et Forsøg, saa forudsiger jeg den: den vil ikke komme vidt ad den Vej; den maa vende om!« Dette var den ene af Grundene til, at R. ikke vilde gaa sammen med Lassalle, uagtet han var enig med ham om det socialøkonomiske Maal, der burde tilstræbes. Den anden

*) Om Lassalles Overensstemmelse med R. med Hensyn til dette endelige Maal jfr. »Aus dem liter. Nachlass von Rodbertus I« (Lassalles Breve med Indledning) paa flere Steder.

Grund var den ovenomtalte politiske Meningsforskjel — og det var Hovedgrunden, thi Lassalle havde, naar R. kunde byde ham noget Bedre, navnlig naar R. vilde »trække det mystiske Slør bort fra sin Arbejdsløntheori«, udtrykkelig og gjentagne Gange erklæret sig rede til at lade sine Produktionsforeninger falde*), der for ham dog kun stod som et rent foreløbigt Middel. Den politiske Tilnærmelse fandt imidlertid ikke Sted, og »det mystiske Slør« blev ikke trukket bort, og saaledes holdt Lassalle fast paa sine Produktionsforeninger og R. paa sin Uvilje imod dem.

»Nej, paa det nuværende sociale Grundlag er det sociale Spørgsmaals Løsning (lad os sige: relative Løsning!) ikke at søge i noget Andet end i de to smaa Ord: mere Løn!« Og han skynder sig med at tilføje: »ogsaa enhver Stræben efter Gevinstandel er en Afvej!«

R. var imod Tantiemelønningsprincipet, ikke blot fordi der derved kommer en for Arbejdsgivere og Arbejdere lige betænkelig Usikkerhed ind i Lønningen (»die Lohnfrage in eine Schaukel gesetzt!«), men ogsaa af denne Grund: »Tantiemelønningen er i Virkeligheden ingen Spore for Arbejderen, men kun for fremmede Direktører og Tilsynsførende. Sporen for Arbejderen maa anbringes umiddelbart, specielt og individuelt, ved Produktet (som f. Ex. ved Akkordløn), og det højere Udbytte, der derved realiseres, maa han være sikker

*) Jfr. Lassalles Breve til R. (Liter. Nachl. I). I et af dem (af 11. Maj 1863) erklærer han, at han udtrykkeligt vil henstille Spørgsmaalet om Produktionsforeningerne som et »aabent Spørgsmaal«, idet det for ham kun kommer an paa Principet: Statsintervention.

paa at nyde godt af, og det bør ikke undrages ham ved nogen Andens Udygtighed. Men saaledes kan det ikke godt være ved Tantiømelønningen. Pløjemandens Sporeprodukt kan Sædemanden tilintetgjøre, og dennes Sporeprodukt kan tilintetgøres ved Kornets Mejning. Og selv om samtlige koopererende Arbejdere havde ladet sig spore ved Tantiømelønningen, hvad nytter denne deres større Nidkærhed i Opfyldelsen af deres Pligter dem, naar den, der har Bedriftens Overledelse, træffer saadanne almindelige Forholdsregler, at samtlige Arbejders Sporeresultater derved tilintetgøres? Tantiømelønningen er, Gudskelov, ganske ubrugbar for Arbejderne, thi den Spore, der skulde ligge i den, sættes ikke umiddelbart nok til Arbejderen, og kan derfor ikke virke.« Og i en Note til dette Brev: »Jeg siger: »Gudskelov!«, — thi var Tantiømelønningen brugbar, saa vilde den, naar den var indført, ogsaa udvikle sig videre, og deraf vilde da opstaa Andelsbrug med Arbejderstemmeret, tilsidst lutter Brug i parlamentarisk Form. Schaudervoll, höchst schaudervoll!«

Rud. Meyer synes imod R.s Opposition mod Tantiømelønning at have indvendt, at R. jo netop vilde, at Arbejdslønnen skulde stige med den nationale Indkomst, og »denne Sætning generaliserer, hvad Tantiømen specialiserer.« Derimod protesterer nu R. »Hvor jeg vil tale korrekt«, skriver han, »siger jeg altid: Arbejderne skulde faa en med den stigende nationale Produktivitet stigende Løn. Dette er noget ganske Andet, og ikke et blot barokt Udtryk. Den nationale Produktivitet er den nationale Produktionskrafts Virtualitet. Men den sociale Komplikation er nu tildags af den Art, at ikke engang Nationalprodukt-

ionen staar paa Højde med den nationale Produktivitet. Var denne Komplikation ikke tilstede, kunde den nationale Produktionskraft, efter det Standpunkt, den nu staar paa, maaske producere det Dobbelte af den nuværende Nationalproduktion. Og Nationalproduktionen er heller ikke det Samme som Nationalindkomsten. Endelig er ikke engang Summen af Enkeltbedrifternes Indkomst lig Nationalindkomsten. Det tror kun Manchester! Mener De alligevel dette, saa vil jeg angive Dem et probat Middel, ved hvilket De mægtigt kan forøge hin Sum. De behøver blot at gjøre Vand og Luft til Privatmonopol, og Summen af Enkeltbesiddelsernes Indkomster vil stige umaadeligt:

— Nationalindkomsten vilde De imidlertid bevise en meget daarlig Tjeneste dermed. Og selv om Summen af Enkeltbedrifternes Indkomst tages til Udgangspunkt, og selv om man antager, at den bevægede sig paa samme Maade som den nationale Produktivitet, saa er Bevægelsen jo dog ganske ulige i Bedrifterne, uagtet den maatte være ligelig, naar Tantiemelønningen i hver Enkeltbedrift skulde sikre Arbejderne en med den nationale Indkomst stigende Løn. Idet Manchester har stillet den sociale Verden under Naturlove, er »Kampen for Tilværelsen«, som Dyrene unægtelig føre i Naturen, ogsaa bleven overført paa den moralske Verden, Samfundet. Ogsaa her æder den ene Enkeltbedrift den anden op, og Tantiemelønningsfondet gaar derved i Løbet.« I dette Brev gaar R. endog saa vidt at betegne Tantiemelønningen for Arbejderne »snarere som en Præmie for Dovenskab end som en Spore til Flid. NB. for Arbejderen, ikke for den Tilsynførende. Sporen maa anbringes umiddelbart ved det

individuelle Arbejde. Men hvad er det for en Spore, hvor den enkelte Arbejder med Rette maa tænke: hvad nytter det, at Du plager Dig! din dovne Medarbejder trækker jo dog lige saa meget fra, som Du producerer til, og Tantiëmen faar Du altsaa dog ikke! ... Endnu en tredje Indvending af almindelig Natur har jeg imod denne Lønningsmaade. Enten bliver den ikke til Andet end til en Gratifikation — men med »Drikkepenge« løser man ikke det sociale Spørgsmaal! — eller den udvikler sig til at skaffe Arbejderne en Medret i Ledelsen af Bedriften og dermed sluttelig til en Kollektivejendomsret over Enkeltbedriftsfondet. Denne Kollektivejendom ligger imidlertid ikke paa den sociale Udviklingsvej. Beviset herfor vilde føre mig for vidt, men saa vidt bragte jeg dog Lassalle i vor Brevvexling, at han skrev til mig i et af sine sidste Breve: »men hvem har da sagt Dem, at jeg vil have, at Driftsfondet skal tilhøre Produktionsforeningen?« Det vilde heller ikke gaa! Arbejdernes Kollektivejendom over de enkelte Bedrifter vilde være en langt sletttere Ejendom end den individuelle Grund- og Kapitalejendom, ja endog værre end en Kapitalistassociations Ejendomsret. Men derom vil der endnu være at skrive en Bog!«

Mere Løn! forlanger R. Men naar saa Arbejdsgiverne ved Indførelsen af Tantiemelønningsprincippet mene at imødekomme dette Forlangende, samtidigt med at de varetage deres egne Interesser, saa svarer altsaa R.: duer ikke! Og at denne Imødekommen fra Arbejdsherrernes — Kapitalisternes — Side skulde være ærligt ment, — nej derpaa tror han ikke: »Kapitalismen er samtidigt Slyngplante og Indvoldsorm, og det vil sikkert

være ethvert organisk Væsen vanskeligt at modstaa et saa udsugende Snyltevæsen, naar det allerede har spundet sig saa stærkt om og ædt sig saa dybt ind i Organismen. Kapitalen er endog saa klog at ville interessere Arbejderstanden kapitalistisk, idet den under en eller anden Form foregjøgler den Delagtighed i »Gevinsten«, — efter min Mening et økonomisk, højst taabeligt Forehavende, der ikke betyder Andet end at kaste Sand i Øjnene.« Men naar Arbejderne ville tage Sagen i deres Haand og ved Hjælp af deres Koalitioner søge at realisere »mere Løn«, saa hedder det atter: duer ikke!

Disse Koalitioner smagte aldeles ikke R. At Loven har indrømmet Strike-Frihed, »beror paa en saa fuldstændig Miskjendelse af de enkelte Samfundsklassers sociale Pligter, at man om hundrede Aar vil betragte den Lovgivning som forrykt, der tillod Indstillingen af Tjenesteydelser, der ere nødvendige for det sociale Legemes Liv. Denne Lov er i Virkeligheden Individualismens værste Produkt« (Brev af 4. Avg. 1871). Han tilføjer i samme Brev: »Ganske vist havde og har Staten den Pligt at sørge for, at Arbejderens temmeligt tomme og foreløbig kun formelle Retsfære udfyldes med mere materielt, intellektuelt og ethisk Indhold, men til denne Pligt svarer ogsaa den Ret at holde de arbejdende Klasser til Opfyldelsen af deres sociale Pligter, ganske vist ikke mere ad den private Tjenestepligts Vej, men ad den almindelige offentlige Lovgivnings. Men fordi Staten foreløbig forsømmer hin Pligt, derfor ogsaa at ville lade Retten gaa samme Vej som Pligten, — det vilde være »ein sehr von Gott verlassenes Thun«. Og i et senere Brev (af 25. Avg.

1872) kommer han, omend under en noget anden Form, tilbage til samme Tanke, — en Tanke, der ikke er et flygtigt Indfald, men som han i lange Tider har omgaaedes med, og som han sætter sig for at udvikle fra Socialismens Standpunkt. Det hedder her, at man vel maa lade Afslutningen af Arbejdskontrakten være en frivillig Sag, men »man skulde dog se at tænke paa at faa længere Opsigelsesfrister indførte, og den kontraktligt betingede Arbejdspligt skulde man igjen se at faa mere bort fra det blot privatretlige Omraade; den skulde atter antage Karakteren af en offentlig Pligt, og man skulde derfor stille den under en Art Disciplinarmyndighed, — naturligvis ikke Arbejdsgiverens, men en Myndighed, der udstrækker sin Kompetence saavel over Arbejdsgiveren som over Arbejderen. En »Løninspektør« med fuld Kompetence, der ikke blot ser vredt til Kapitalen, men som har at øve Retfærdighed til begge Sider! Dette er en helt igjennem socialistisk Tanke, og Arbejderne kunne derfor allermindst modsætte sig den. I Virkeligheden er det ogsaa en social Forrykthed, at Omsorgen for Samfundets materielle Liv skal være vilkaarlige Tumultuanter's Forgodtbefindende prisgivne, medens Omsorgen for det intellektuelle og ethiske Liv er stillet under streng Kontrol«. — Dette er R.s principielle Indvending mod Strike-Retten. Man kan naturligvis ikke nægte, at en Klasse Arbejdere, der striker, kunne forulempe andre sociale Klasser, der kunne være ganske uskyldige i det Forhold, der har fremkaldt Striken. Men alligevel bliver det, praktisk set, aldeles nødvendigt at indrømme Strike-Friheden, naar man ikke vil berøve Arbejderne et Forsvarsmiddel, som de ikke

kunne undvære lige overfor de Overgreb, de ere udsatte for. Ved at indrømme Strike-Frihed kan man vel komme til at give Samfundets materielle Interesser til Pris for nogle »Tumultuanter« Udskejelser; — ved at frakjende Arbejderne Ret til at strike, giver man faktisk Arbejdernes materielle Interesser, den store Befolkningsmasses Interesser, til Pris for et Mindretals Udskejelser. Striken er en Krig, — og enhver Krig rammer ikke blot Skyldige, men ogsaa Uskyldige. Det maa man finde sig i, saalænge man ikke har paavist Midler, hvorved Konflikter kunne forebygges. R. nævner som et Middel denne »Lohninspektor«, der ikke særligt skal varetage Arbejdernes Tarv, men som skal øve Retfærdighed tilhøjre og tilvenstre. En saadan »Lohninspektor« er dog, hverken mer eller mindre, — en Utopi, og vil vedblive at være en Utopi, saalænge det overhovedet er umuligt at personificere »Retfærdigheden« paa vor ufuldkomne Jord. — Men foruden sin principielle har R. en faktisk Indvending. Han benægter, at Strikerne i Længden nytte. Han kan vel ikke lukke Øjet for, at de i specielle Tilfælde have nyttet; men siger han, hvad der er blevet vundet ved en Strike, har en paafølgende Handelskrise, en daarlig Høst, nedadgaaende Konjunkturer atter tilintetgjort. Og Resultatet er, efter R.s Mening, blevet, at Arbejderne nu trods (eller maaske: paa Grund af!) Strikerne leve daarligere end tidligere: »Jeg paastaar, at med Undtagelse af en Del af vore Tjenestefolk, konsumere alle vore Arbejdere gjennemsnitligt mindre Brød, Kjød, Beklædningsstoffer, Brændselsmateriale, bo slettere, kort sagt leve slettere end for 50 Aar siden!« (Brev af 26. Avg.

1872). Dette er dog vistnok at gaa lidt for vidt!*) Lige overfor R.s Paastande kan man her stille de stik modsatte: at Strikernes Nytte i de specielle Tilfælde vel ofte er tvivlsom, ja at deres Skade ofte er utvivlsom, men at de netop »i Almindelighed og i Længden« have vist sig at være det bedste Middel til Opnaaelsen af mere Løn, — et Middel, der vel maa benyttes med Varsomhed, men et Middel af en saadan Beskaffenhed, at Erindringen om, at det engang er bleven anvendt, og Bevidstheden om, at det atter kan blive bragt i Anvendelse, faar Arbejdsgiverne til at vise Arbejderne Hensyn, som de, naar de Foreninger, i hvis Hænder Organiseringen af Strikerne ligger, ikke existerede, ikke vilde vise. Og Resultatet er da blevet, at Arbejdernes materielle Kaar, hvor langt de end fremdeles er tilbage, dog ere gaaede ikke lidet frem. Men for at bevise enten hine eller disse Paastande maatte man raade over et stort statistisk Materiale; — hvad der foreligger af statistisk Materiale i denne Retning mente R. at kunne tage til Indtægt for sine Paastande, — men: »med Urette!« ville ganske vist de fleste Statistikere af Avtoritet sige.

Ét Gode indrømmer R. Strikerne, — men rigtig nok kun et ganske indirekte. De maa, mener han, endelig aabne Øjnene for Nødvendigheden af, at Staten tager sig af det økonomiske Livs Ordning. Det er

*) Foruden de i det Foregaaende anførte Exempler paa rødbertusske Overdrivelser her endnu et: »De engelske Fabriksinspektører«, skriver han til Meyer, »have ikke udrettet Andet (!) end at levere Marx Materiale, og derfor (!) holdt han saa meget af dem; Arbejderne have de ikke hjulpet!«

altsaa hverken de private Arbejdsgivere eller Arbejderne, der ved deres — ensidige eller koopererende — Bestræbelser kunne skaffe »mere Løn«; det er Staten, der maa træffe Forholdsregler i denne Retning. Det er Staten, der har at træffe saadanne Forholdsregler, at den nationale Arbejdsløn vil stige i samme Grad som det nationale Arbejdes Produktivitet stiger.« Men hvilke Forholdsregler? Ja, derpaa er det, at R. navnlig kommer ind i sin i 1871 offentliggjorte Afhandling om »Normalarbejdsdagen«. Han havde, da han i 1871 i »Berliner Revue« offentliggjorde denne Afhandling, det i 1884 udgivne Værk »das Kapital« under Arbejde (jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrifts forrige Hefte), — og ud af dette Værk skar han da de i »Berliner Revue« først fremsatte Betragtninger om »Normalarbejdsdag«, — en Institution, som han opfattede paa en ganske anden Maade end den sædvanlige: han opfattede ikke »den normale Arbejdsdag« som en blot normal Tidsarbejdsdag (der ikke vilde kunne skaffe Arbejderne den paaregnede Nytte), men han kombinerede denne med en normal Værkarbejdsdag, normeret af Staten, med Lønnings-satser ligeledes normerede af Staten eller dog under Statens Avtoritet, Lønnings-satser, der periodisk skulde revideres, alt eftersom det nationale Arbejdes Produktivitet stiger, og endelig kombineret med et nyt, ikke-metallisk Pengesystem. R. havde, som han udtaler baade i sine Breve til Meyer og Zeller, først efter mange Plagerier (»nach vielem Gequäle«) ladet sig bevæge til at udskille disse Betragtninger over Normalarbejdsdagen af det større Værk, — og nu da dette Værk, saa mange Aar efter sin Forfatters Død, endelig foreligger for

Offenligheden, maa man erkjende, at han egenlig havde gjort bedre i, om han ikke havde givet efter for Plagerierne, — thi i »das Kapital« tager Normalarbejdsdags-Betragtningerne sig i Virkeligheden noget anderledes ud end i Artiklen i Berliner Revue. Men paa en nøjere Paaavisning heraf kunne vi ikke i nærværende Artikel indlade os. Her skal det kun bemærkes, at en stor Mængde Breve til Rud. Meyer viser, i hvilken Grad R.s Tanker vare opfyldte af Spørgsmaalet om Normalarbejdsdagen. Naturligvis var han ikke saa naiv at tro, at Nationaløkonomerne uden Videre skulde gaa ind paa hans i det Mindste yderst dristige Tanker: »Hvor vil ikke Frihandelsmeuten falde over mig!« udbryder han. Og i et andet Brev, ligesaa karakteristisk: »En kompetent Dommer har givet mig Sort paa Hvidt for, at jeg med min Normalarbejdsdags Plan kaster Perler for Svin. Kan gjerne være! Men med det sædvanlige Foder for disse Dyr befatter jeg mig ikke!« Og atter i et andet Brev: »Man vil kalde det Galskab, — men man maa i alt Fald indrømme, at der i det Mindste er Methode i Galskaben.« »Methode« er der ubestrideligt i den; — »Galskab« er jo et noget stærkt Udtryk, — men dristigt er det, mildest talt, at tro, at Planen skulde kunne lade sig realisere. Imidlertid, den store Glæde havde R. at se, at der dog var dem — og netop praktiske Folk! — der troede derpaa. Arkitekten H. Peters havde efter Læsningen af R.s Normalarbejdsdags-Artikel følt sig opfordret til at forsøge at bringe R.s Ideer til praktisk Anvendelse og udarbejdede i den Anledning nogle »Hülfsstafelen zu Preisberechnungen für Zimmerarbeiten auf Grundlage der durchschnittlichen Leistung der Arbeiter ... zum praktischen Gebrauch

bearbejdet.« Med en Skrivelse af 17. April 1873 oversendte han R. et Exemplar af sit Værk. Næppe havde R. modtaget dette, før han maatte udøse sit Hjerte for Rud. Meyer. Et Brev (af 18. Apr. 1873), han stod i Begreb med at afsende til Meyer, aabnede han igjen og tilføjede følgende karakteristiske Efterskrift: »I dette Øjeblik sender en »Arkitekt H. Peters« mig sin »Hülfs-tafeln etc.« Det er en Anvendelse af min Normalarbejdsdag paa Tømrerarbejde. Det er en uhyre Begyndelse, som denne Mand har gjort; min nationaløkonomiske Sjæl jubler formelig over, at en Praktiker har forstaaet mig. Førerne for Deres konservative Parti sagde alle, som De husker, at de ikke forstod Noget deraf. Nu maa jeg blive i Live!« [R. følte sig netop dengang meget syg.] Ogsaa i de nærmest følgende Breve kommer R. med Henrykkelse tilbage til Peters. Selvfølgelig er det om Normalarbejdsdags-Spørgsmaalet, at de mellem R. og Peters udvexlede Breve, offentliggjorte i Zeitschr. f. d. ges. Staatsw. 1878, handle.

— — Det endelige Maal, henimod hvilket der efter R.s Mening burde styres, er ovenfor antydet. Fuld Besked om det og om Vejene, ad hvilke det skulde naas, faar man ikke i Brevene, — mere i »das Kapital«, skjønt ogsaa der langt fra fuldstændig. Lassalle havde i sin Tid sagt til R.: »drag dog det mystiske Slør bort fra Deres Lønningstheori, — og jeg er Deres!« Rud. Meyer gjentog Opfordringen, men fik samme Svar: »ja, ja, jeg skal nok gjøre det, — men Tiden dertil er endnu ikke kommen; objektivt set, er Spørgsmaalet vel modent nok, men subjektivt set, er det det ikke: Folk vil ikke forstaa mig: de mangler jo national-

økonomisk Begreb; der gives ikke 500 Mennesker i Landet, der have Forstand paa Nationaløkonomi! R. giver saaledes ikke stort mere end Antydninger af, hvorledes man ad fredelig Vej, ved efterhaanden at lade Arbejdernes Andel i Nationalindkomsten stige med den stigende nationale Produktivitet, tilsidst skulde ende i den rene Fortjeneste- eller Indkomstejendom, og saaledes slippe bort fra Nutidens »privilegerede Røverhaandværk« (sic!) o: Grund- og Kapitalejendommen. Men at det »autoritære« og det »superstitiøse« (o: religiøse) Princip skulde være uforenelige med denne Fremtidsstat, — det benægter han. »Tværtimod, det Modsatte er Tilfældet. Saavel det autoritære Princip (og dette netop i monarkisk Form) som det religiøse Princip (rigtignok [vel at mærke!] ikke i orthodox, men i afgjort kristelig Form) ville af den ny Statsordnings sociale Tilstande suge nyt Liv og ny Kraft; — men muligt er det jo ganske vist, at hvis Organerne for det autoritære og det religiøse Princip i vor Tid ere kortsynede nok til at modsætte sig Historiens allerede nu saa klart udtalte Vilje, at det da kan ske, at denne Modstand bliver brudt med Vold. Men den da ad anden Vej fremkommende ny Statsordning, vilde dog altid blive den samme, som den en bevidst pligtro Reform skulde have banet Vejen for, og trods det revolutionære Interregnum vilde det autoritære og det religiøse Princip i forhøjet Potens naturmæssigt forbinde sig med denne bestemte Statsordning. Fra Diamantens Indfatning ser jeg bort.«

— — — Foruden de i det Foregaaende anførte Spørgsmaal behandle Brevene en stor Mængde andre — Spørgsmaal vedrørende Kreditvæsen, Lavsvæsen, Fri-

handel og Handelsfrihed etc. etc., ogsaa endel Personalialia, — Spørgsmaal, der behandles snart mere, snart mindre flygtigt, men altid med Mesterhaand. Brevsamlingen fylder omtrent 500 Sider (foruden omtrent 100 Sider Afhandlinger), — men dette Tal giver ingen Forestilling om Tankernes Rigdom og Fylde. Den Maade, hvorpaa de fremføres, er altid dristig og respektindgydende, men ofte er den ogsaa skarp, bitter, kantet, urolig. Navnlig Brevene fra det sidste Par Aar (1873—75) vidne om at have en Lidende til Forfatter. Leversygdom, Underlivssygdom, Lungesygdom, tilsidst ogsaa Blindhed paa det ene Øje hjemsøgte den ulykkelige, nu næsten halvfjerdsindstyveaarige Mand, brød hans legemlige Kraft, forbitrede hans Sind. I Brevene afspejler hans Sygelighed sig kun altfor tydeligt. »Nu og da«, bemærker Meyer rigtigt, »blussede dette rige Liv atter klart op; men det var ikke mere nogen konstant lysende Fakkell, og den sved og brændte ofte mere, end den lyste op.«

Sammen med R.s Temperament hang en vis Tilbøjelighed for Overdrivelser. Vi have set Prøver derpaa i det Foregaaende. Dem maa man tage med i Kjøbet. Derimod skulde man ikke vente Selvmødsigelser hos en Tænker som ham. I den Retning tør man stille større Fordringer til ham end til Forfattere i Almindelighed. En Forfatter, der gennem en Aarrække skriver Breve i saadanne Mængder som R., kan ikke godt undgaa af og til at komme i Strid med sig selv. Men paa R. tør man som sagt anlægge en mere end almindelig streng Maalestok: han var en Overbevisningens Mand, og de Grundideer, han i Halvfjerdserne som halvfjerdsindstyveaarig Olding ud-

viklede for Rud. Meyer var de samme, som han allerede en hel Menneskealder igjennem havde hyldet: i sine Overbevisninger vaklede han ikke; de tog kun til i Styrke. Imidlertid, af og til findes der en lille Selvmodsigelse: *et bonus Homerus aliquando dormitat.*

Som ovenfor anført, betegner R. den Frihed, der nu sædvanlig indrømmes Arbejderne til at gjøre Strike, som Individualismens værste Produkt. (Brev af 4. Avg. 1871). »Individualisme!« Naa, ja, man kan jo gjerne kalde det saaledes, forsaavidt man derved udsiger, at det enkelte Fag, altsaa Klasse af Arbejdere, ved at strike kan forhindre andre Fag i at arbejde, altsaa i det enkelte foreliggende Tilfælde kan sætte sin særlige Interesse imod de andres (i alt Fald øjeblikkelige — øjeblikkelige, vel at mærke!) Interesse. Men det er rigtignok ikke Individualisme i Ordets sædvanlige Betydning: Striker pleje ikke at finde Sted, hvor Arbejderne handle individuelt, hvor de optræde uden socialt Sammenhold; — Striker — hvis øjeblikkelige Resultater vel kun ramme enkelte Fag, men hvis Slutningsvirkninger turde brede sig udover den hele Arbejderklasse — maa netop organiseres, organiseres af Foreninger, der holde temmelig streng Justits mellem deres enkelte Medlemmer, altsaa hindre disse i uden Videre at rette sig efter deres individuelle Indskydelser. Naar Ordet tages i sin sædvanlige Betydning, bliver Striker saaledes netop det Modsatte af »Individualisme«, og den Frihed til at gjøre Striker, som Loven medfører, faar derfor navnlig Betydning, hvor det sociale Baand er stærkt. Derimod er der vel ingen Tvivl om, at det er ren og skjær Individualisme, naar den enkelte Arbejder, appellerende til sin »personlige

Frihed«, vægrer sig ved at gaa ind i de Foreninger, der organisere Arbejderne, eller ved at rette sig efter de Forskrifter, der anses nødvendige for Organisationens Skyld. Paa en mærkelig Maade kommer Socialisten R. i Strid med sig selv, naar han betegner det som en »Absurditet«, at den enkelte voxne Mand »ikke skal have Lov til at arbejde saa meget, som han har Lyst« (Brev af 29. Novbr. 1872). Det hører dog til den Slags »Absurditeter«, der maa kunne forstaas fra et almindeligt socialt Standpunkt, men ganske vist ikke fra det rent individualistiske. Man kalder det »absurd«, ja Mange kalde det endog »Tyranni«. Man kalder det »Tyranni«, at en Forening, der omfatter et Fag som Helhed, vil forhindre Fagets enkelte Arbejdere i at arbejde, naar Foreningen har besluttet Strike, eller overhovedet i at sætte sig op mod de Forholdsregler, der af Hensyn til Fagets Interesser ere blevne besluttede. Man betegner det som »Tyranni«, at Foreningen hindrer disse enkelte Arbejdere, der nok ville nyde godt af de Fordele for alle Fagets Arbejdere, som Foreningen tilkæmper sig, i at unddrage sig for at bære deres Del af de Ofre, som Kampen koster. »Tyranni«, — aa ja, fra et strengt individualistisk Standpunkt kan man maaske betegne som »tyrannisk« enhver Forholdsregel, der hindrer den Enkelte i at handle fuldstændigt frit, uden Hensyn til, om hans Handlinger paaføre Andre Tab eller ej. Den samme Ting kaldes af de samme Personer snart »Hævdelse af den personlige Frihed«, snart noget helt Andet — alt efter Lejligheden. Man kan forstaa og tilgive, at en Arbejder, dreven af Sult, stjæler for at frelse Livet for sig og Sine; man kan forstaa og tilgive, at den nødlid-

ende Arbejder bryder Striken og splitter Organisationen: — men man burde ikke kalde det »absurd«, at den Mand, hos hvem Indbruddet sker, bliver vred og taler om »Tyveri«, eller at Svendene i et Fag, der ved trofast Sammenhold erhverve eller bestræbe sig for at erhverve Fordele for hele Fagets Svende, blive vrede, naar de se, at enkelte »individualistisk«-sindede Svende, pukkende paa deres »personlige Frihed«, indtage en Holdning, der medfører Fare for, at Frugterne af de gjorte Anstrengelser og Opofrelser kunne gaa tilspilde. — Svende, der, skjønt de intet Bidrag have ydet, ja endog have modvirket Sammenholdet, alligevel bagefter forlange at faa Del i, hvad der maatte være blevet opnaaet ved Sammenholdet! Organisationens trykkende, ofte tilvisse meget trykkende Baand (ethvert Samfund har nødvendigvis sine trykkende Baand!) ere Betalingen for de Fordele, der maatte skaffes tilveje gennem Organisationen. Den, der vægrer sig ved at erlægge Betalingen, den, der forlanger sig gratis udleveret, hvad de Andre kun ved tunge Ofre have frembragt, — han viser en Adfærd, der ganske vist i mange enkelte Tilfælde kan ikke blot forstaas, men ogsaa tilgives og undskyldes; — men at rose ham derfor, og at give ham en Extrabelønning derfor, medens de Andre betegnes som »Tyranner«, fordi de efter Evne søge at værges sig — det er det, der er absurd. Dog, det forstaar sig: har man selv en lille Interesse i, at Organisationen bliver splittet, saa er Rosen og Belønningen jo saa rimelig.

Men faldt end den gode R. i det citerede Brev selv ned i den af ham ellers saa slemt medtagne »Individualisme«, saa vilde han dog altid have været paa sin Post

ligeoverfor et Forsøg paa at etablere en Forening til Understøttelse af de Arbejdere, der sætte sig i Opposition til den almindelige Arbejderorganisation. Hvad det betyder, vilde han have forstaaet. Han plejede (se f. Ex. Brevet af 4. Avg. 1871, ligeoverfor de smukke Taler, der saa ofte holdes til »den simple Mand« af dem, der leve af »den simple Mand«, at citere Verset:

Ich kenne die Weise, ich kenn' den Text,
 ich kenn' auch die Herren Verfasser:
 ich weiss, sie trinken heimlich Wein
 und predigen öffentlich Wasser.

Han vilde have været paa sin Post! thi han var jo ofte en Smule mistænksom af sig. Naar han saa Kapitalisten, Arbejdsherren venskabeligt nedlade sig til at danne en Forening sammen med Arbejderne — en Forening med: »Hævdelsen af Arbejdernes personlige Frihed«. »Bekæmpelse af alt uberettiget Tryk paa Arbejderen« o. Lign. til Formaal — saa vilde han have stillet sig dette Spørgsmaal: Skulde »Hr. *Rapax*« (jfr. det store Brev af 6. Jan. 1873, et af de mærkeligste i den hele interessante Samling) ikke have en lille Bagtanke? Sagtens vilde R. have formuleret sin Tvivl saaledes: Denne Forening af Arbejdsherrer og Arbejdere til Arbejdernes Beskyttelse smager den ikke omtrent som en Forening af Katte og Mus, — naturligvis til Musenes Beskyttelse? Og naar man, naturligvis med virkelig følt Harme, tilbageviser en saadan Insinuation, og henviser til, at er det end daarligt bevendt med Arbejdernes Moral, saa er Moralen i Kapitalist- og Arbejdsherre-Klassen Gudskelov bedre, saa svarer Rodbertus, der selv hørte hjemme blandt Kapitalisterne og

Arbejdsherrerne, i de fine Samfundsklasser, (se hans Brev af 14. Maj 1872) med stor Aabenhjertighed: »Ja, ja: Klassemoral! Det er sandt, at de arbejdende Klasser ere raa, og at der findes dem, der stjæle; — men de besiddende Klasser ere, finder jeg, »fine« og — »gründe«. Klassemoral! Ikke Andet! Og nu vil »Gründerne« forbedre »Stjælernes« moralske Tilstande. Men hvorfor skulde egentlig de, der have noget, stjæle, og hvorledes kunde de, der ikke have noget, »gründe«? Klassemoral! Den Ene takker Gud for, at han ikke er som denne Anden, og denne Anden slaar sig for sit ærlige Bryst Jeg haaber, Hasenclever svarer paa Forslaget om Daannelsen af en Forening til Forbedring af de arbejdende Klassers Moral med et andet Forslag: Forslag om, at de arbejdende Klasser danner en Forening til Forbedringen af de besiddende Klassers Moral!»

Saaledes er Grundtonen i de rodbertusske Breve!

Og i det sidst citerede Brev er det, at nogle allerede foran anførte Ord findes, der her nu gjentages, idet Citatet fuldstændiggjøres: »De kan ikke tro, hvor glad jeg er over, at jeg allerede paa Lassalles Tid — Lassalle vilde jo med Vold og Magt trække mig ind i sin Agitation — fast havde besluttet ikke at indlade mig med Nogen i Forbund vedrørende det sociale Spørgsmaal, naar han ikke betragtede det som et rent nationaløkonomisk. Thi jeg er inderligt overbevist om, at saalænge Nogle blande deres kirkelige, Andre deres politiske Liebhaberier« [og, hvorfor ikke: atter Andre deres privatøkonomiske Bagtanker] »ind i det sociale Spørgsmaal, bliver det ikke løst; men det kan

nok være, at det modnes, saa at det tilsidst revner af sig selv. Og naar det endelig skal være, og man stiller mig det skrækkelige Valg, »zur schrecklichen Wahl, zur Rechten ist Jammer; zur Linken ist Qual«, det skrækkelige Valg: Socialjesuit eller Socialdemokrat? — saa vælger jeg den Sidste!«

En ærlig Mand var Rodbertus-Jagetzow.
